

پهنه‌بندی مناطق روستایی بر اساس شاخص‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی: مورد مطالعه بخش بیضاء شهرستان سپیدان

چکیده

امروزه سطح‌بندی روستاها ضرورتی در جهت اجرای برنامه‌های توسعه‌ی روستایی می‌باشد. هدف از این پژوهش، سطح‌بندی مناطق روستایی است که به تعیین میزان سطح برخورداری روستاهای بخش بیضاء از لحاظ شاخص‌های توسعه می‌پردازد. این پروژه از نظر نوع کاربردی است و با استفاده از روش پژوهش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. جامعه‌ی آماری این پژوهش، ۷۲ روستای بالای ۲۰ خانوار بخش بیضاء شهرستان سپیدان در استان فارس می‌باشد. در این پژوهش با انتخاب ۷۰ پارامتر در قالب ۸ شاخص بازرگانی و خدمات، ارتباطات و حمل و نقل، آموزشی، بهداشتی، فرهنگی - ورزشی، سیاسی و اداری، زیرساختی و جمعیتی که از اطلاعات آخرین دوره‌ی شناسنامه آبادی‌های کشور و همچنین با مراجعه به بخش‌داری بیضاء استخراج گردیده و با بهره‌گیری از مدل موريس، سطح‌بندی روستاهای بیضاء پرداخته شده است. با توجه به نتایج بدست آمده، روستای شیخ عبود (۰/۹۴۰)، روستای بانس (۰/۸۸۹) و روستای جیان (۰/۷۴۶) به ترتیب دارای بالاترین، و روستای امیرآباد (۰/۰۵)، دره سفید (۰/۰۵۲) و یحیی‌آباد (۰/۰۵۴) به ترتیب دارای کمترین میزان برخورداری از شاخص‌های توسعه می‌باشند. این نتایج نشان‌دهنده‌ی این است که به لحاظ میزان سطح برخورداری از خدمات و امکانات بین روستاهای این بخش شکاف بزرگی وجود دارد و تعادل فضایی در این بخش مشاهده نمی‌شود. این امر لزوم برنامه‌ریزی و توجه به روستاهای این بخش را در راستای توسعه هماهنگ و توزیع عادلانه امکانات فضایی نشان می‌دهد.

کلمات کلیدی: سطح‌بندی روستایی، شاخص‌های توسعه، بخش بیضاء

مقدمه

جایگاه روستاها در فرآیندهای توسعه‌ی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در مقیاس محلی، منطقه‌ای، ملی، بین‌المللی و همچنین پیامدهای توسعه‌نیافتگی مناطق روستایی مانند مهاجرت، بیکاری، حاشیه‌نشینی شهری، فقر گسترده، نابرابری فرآیند رشد جمعیت، توجه به توسعه‌ی روستایی را ضروری می‌سازد (کردوانی، ۱۳۸۵). اصولاً توسعه، تغییر بنیادی در متغیرهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشد که تحقق آن مستلزم ایجاد هماهنگی بین ابعاد گوناگون آن است. در نتیجه از نشانه‌های اقتصاد سالم و پویا، توزیع عادلانه امکانات بین اکثریت جمعیت است. در کشور ما تفاوت بسیاری از نظر میزان برخورداری شاخص‌های توسعه وجود دارد که مهم‌ترین علت آن سیاست‌های اجرایی نامناسب و عدم شناسایی ابعاد مختلف نابرابری‌ها جهت رسیدن به این اهداف می‌باشد. جهت حل مسائل ناشی از عدم تعادل منطقه‌ای، اولین گام، سطح‌بندی روستاها از نظر میزان برخورداری در زمینه‌های آموزشی، اجتماعی- فرهنگی، بهداشتی- درمانی، اقتصادی، زیربنایی و ارتباطات و ... است (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۴). بعلاوه درجه توسعه‌یافتگی نواحی روستایی از پیش‌نیازهای طرح‌ها و برنامه‌های توسعه روستایی می‌باشد که به‌وسیله‌ی آن می‌توان نواحی روستایی را سطح‌بندی نمود، تنگناها و قابلیت‌ها را شناخت، سطح زندگی مردم یک ناحیه را به خوبی نشان داد و برنامه‌هایی جهت کاهش محرومیت آن نواحی ارائه نمود (کردوانی، ۱۳۸۵). چرا که عدم تعادل فضایی سبب ایجاد نابرابری در فرصت‌ها نیز می‌گردد. روستاهای بخش بیضاء، شهرستان سپیدان استان فارس نیز از لحاظ ساختار اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دارای شرایط مطلوبی نمی‌باشند و برای رسیدن به توسعه پایدار و تخصیص بهینه منابع و افزایش رفاه عمومی، سطح‌بندی روستاهای این بخش ضروری می‌باشد (سرور و خلیجی، ۱۳۹۴). شغل اکثر مردم این بخش کشاورزی و دامپروری می‌باشد. با توجه به پتانسیل و استعداد فراوان کشاورزی در این بخش، مرکز این بخش به یکی از قطب‌های مهم کشاورزی و دامی تبدیل گشته است. با این حال روستاهای این بخش دارای مشکلاتی از قبیل بی‌سوادی، بیکاری و ... می‌باشد که این امر لزوم توجه به سطح‌بندی روستاهای این بخش را نشان می‌دهد. طبق سرشماری سال ۱۳۹۰، از کل جمعیت ۳۶۷۳۷ نفر شهرستان بیضاء، ۳۲۵۰۳ نفر در سه دهستان بان، بیضاء و کوشک‌هزار زندگی می‌کنند (سالنامه آماری، ۱۳۹۰). یعنی معادل ۴۷ درصد از جمعیت این شهرستان در روستا زندگی می‌کنند. همچنین حدود ۲۵ درصد از جمعیت این بخش زیر ۱۴ سال دارند. این امر ضرورت برنامه‌ریزی‌های دلسوزانه و دقیق جهت توسعه‌ی این مناطق را بیش از پیش روشن می‌سازد. در این پژوهش، روستاهای بخش بیضاء بر اساس وضعیت پراکندگی شاخص‌های توسعه و میزان برخورداری از امکانات در سطح روستا مورد بررسی قرار می‌گیرند. این پژوهش به دنبال آن است که دریابد مناطق روستایی بخش بیضاء شهرستان سپیدان در چه سطحی قرار دارد و کدامیک از دهستان‌ها بر حسب دسترسی به شاخص‌های توسعه در رتبه بالا و کدامیک از دهستان‌ها در رتبه پایین قرار دارد؟ در نتیجه تصویر واضحی از این سطوح در روستاهای مورد مطالعه به منظور برنامه‌ریزی‌های روستایی، توسعه‌ای و منطقه‌ای بدست می‌دهد که به کمک آن می‌توان مناطق دارای اولویت جهت اختصاص منابع و خدمات را شناسایی و برنامه‌ریزان این نواحی را نسبت به تعیین اولویت در سرمایه‌گذاری و اصلاح سیاست‌ها در روستاها آگاه نمود. بدیهی است که برنامه‌ریزان باید جهت رسیدن به توسعه پایدار، توجه بیشتری به شاخص‌هایی که در وضعیت مناسبی قرار نگرفته‌اند داشته باشند.

شاخص‌های توسعه، عمده‌ترین معیار برای برنامه‌ریزی، هدف‌گذاری و ارزشیابی طرح‌های توسعه روستایی محسوب می‌شوند (کریمی و احمدوند، ۱۳۹۳). اکثر مطالعاتی که در این زمینه صورت گرفته در مناطق شهری بوده و در زمینه‌ی روستایی کمتر به این موضوع پرداخته شده است (حیدری، ۱۳۹۰). سابقه‌ی پژوهش‌های موجود در این حوزه در ادامه ارائه شده است:

اوزاسلان و همکاران (Ozaslan et al., 2002)، با استفاده از شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی به بررسی مشکل نابرابری‌های منطقه‌ای، تشریح روند توسعه‌ی منطقه‌ای و افزایش اهمیت ارزیابی سیاست‌های توسعه منطقه‌ای در ترکیه پرداخته است. خلاصه‌ای از سیاست‌های اصلی توسعه منطقه‌ای و روش‌هایی که در ترکیه اجرا شده است و مشکلات مختلف نابرابری‌های منطقه‌ای به ارزیابی ۸۱ استان بر اساس ساختار اجرایی موجود ترکیه و ۵۸ متغیر منتخب از متغیرهای اجتماعی (جمعیتی، اشتغال، آموزش، بهداشت، زیرساخت‌ها، رفاهی) و اقتصادی (تولید، ساخت و ساز، کشاورزی) می‌پردازد.

جائو و همکاران (Joao *et al.*, 2003)، نیز با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای، تحلیل عاملی و تکنیک‌های آماری چند متغیره با استفاده از ۳۳ شاخص اقتصادی، بهداشتی، آموزشی و فرهنگی به طبقه‌بندی نواحی پرتغال از لحاظ درجه‌ی توسعه‌یافتگی پرداخته و به این نتیجه دست یافتند که چهار سطح توسعه با درجات مختلف در منطقه‌ی مورد پژوهش وجود دارد.

باهاتیا و رای (Bhatia & Rai., 2004)، با استفاده از روش تحلیل عاملی به ارزیابی اجتماعی و اقتصادی مناطق کوچک هند پرداختند. در این پژوهش یک‌بار با ۳۲ شاخص، سطح توسعه بلوک‌ها تعیین شده، به‌طوری که ۴۳ بلوک توسعه یافته، ۱۸۷ بلوک نسبتاً توسعه یافته، ۱۱۸ بلوک کمتر توسعه یافته و ۳۲ بلوک توسعه نیافته شناخته شدند. سپس بار دیگر با ۱۲ شاخص مربوط به بخش کشاورزی، این بخش را به لحاظ توسعه، رتبه‌بندی کرده‌اند.

رضوانی (۱۳۸۳)، به سنجش و تحلیل سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی در شهرستان سنندج با بهره‌گیری از تحلیل تاکسونومی و مدل موریس پرداخته و نشان می‌دهد که نابرابری‌ها و تفاوت‌های بسیاری در سطح توسعه‌یافتگی وجود دارد. همچنین سطح توسعه‌ی روستاهای این ناحیه از لحاظ اقتصادی، اجتماعی و خدماتی با یکدیگر تفاوت بسیاری دارد و به جز دهستان حسین‌آباد که از لحاظ اقتصادی سطح بالایی دارد، دیگر دهستان‌ها از لحاظ اقتصادی نواحی روستایی این شهرستان بسیار محروم می‌باشند.

خاکپور (۱۳۸۵)، با استفاده از روش آنالیز تاکسونومی عددی به سنجش میزان توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان شیروان به منظور برنامه‌ریزی ناحیه‌ای پرداخته است. طبق نتایج به‌دست‌آمده، دهستان حومه توسعه‌یافته‌ترین و دهستان زیارت به عنوان توسعه‌نیافته‌ترین دهستان این شهرستان محسوب می‌شوند.

کلانتری و همکاران (۱۳۸۸)، به تدوین و اعتبارسنجی شاخص‌های توسعه پایدار مناطق روستایی پرداخته‌اند. در این پژوهش در کل ۱۱۲ شاخص مورد بررسی قرار گرفتند و از این بین، ۹۸ شاخص از نظر کارشناسان به عنوان شاخص‌های مناسب برای برنامه‌ریزی روستایی شناسایی شدند که از این تعداد ۳۱ شاخص به بعد اقتصادی، ۴۵ شاخص به بعد اجتماعی و زیرساختی، و ۲۲ شاخص نیز به بعد زیست محیطی توسعه روستایی مربوط می‌باشند.

ضرابی و همکاران (۱۳۹۰)، به تعیین سطح‌بندی توسعه و اولویت برنامه‌ریزی فضایی دهستان‌های استان اصفهان پرداخته و هر یک از دهستان‌ها را در سه سطح (فرابرخوردار، میان‌برخوردار و فروبرخوردار) سطح‌بندی کردند. نتایج حاصل از این پژوهش، نشان می‌دهد که در میان دهستان‌های استان، اولین سطح (فرا برخوردار) شامل ۹۷ دهستان از لحاظ شاخص‌های مورد بررسی هستند و آخرین اولویت توسعه را در بردارند. دومین سطح (میان برخوردار) شامل ۹ دهستان است که سطح دوم اولویت توسعه‌ی مناطق را در بر می‌گیرند. ۱۵ دهستان در سطح فرو برخوردار (سطح سوم) جای گرفته و اولین اولویت توسعه را به خود اختصاص داده‌اند.

آزادی و بیک‌محمدی (۱۳۹۱)، به تحلیل و طبقه‌بندی سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام پرداختند. نتایج بدست آمده نشان داد وضعیت شهرستان‌های استان ایلام از نظر شاخص‌های مورد مطالعه نامناسب می‌باشد.

شکور و همکاران، (۱۳۹۲) به تحلیل درجه‌ی توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان مرودشت با استفاده از مدل موریس و ضریب اختلاف پرداخته و به این نتیجه دست یافتند که از نظر میزان برخورداری امکانات و خدمات شکاف بزرگی بین دهستان‌های مرودشت وجود دارد و در منطقه تعادل فضایی مشاهده نمی‌شود. با توجه به این موضوع، برنامه‌ریزی جهت توزیع عادلانه و فضایی امکانات، توسعه‌ی هماهنگ تمام دهستان‌ها و سرمایه‌گذاری‌ها ضروری می‌باشد.

حیدری‌ساربان (۱۳۹۳)، برای سنجش و اولویت‌بندی مناطق روستایی بر حسب سطوح کیفیت زندگی شهرستان مشگین‌شهر با استفاده از ۱۲ شاخص پرداخته و در نهایت، نتایج مدل تاپسیس فازی بر اساس وزن‌های محاسبه شده نشان داد که در بین دهستان‌های مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر؛ دهستان صلوات و نقدی از لحاظ کیفیت زندگی در رده اول و دوم و دهستان قره‌سو در رده آخر قرار دارد. کریمی و احمدوند (۱۳۹۳)، در پژوهشی به مدل‌سازی سطوح توسعه‌یافتگی مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان بویراحمد پرداخته و رویکرد جدیدی برای سنجش درجه توسعه‌یافتگی مناطق ارائه دادند. تحلیل نتایج حاصل از این رویکرد نشان داد که روستاهای مورد مطالعه در وضعیت نامناسبی از لحاظ توسعه‌یافتگی قرار دارند. طبق نتایج این پژوهش روستای سربته دارای بالاترین درجه‌ی توسعه‌یافتگی

این شهرستان می‌باشد و به ۶۳ درصد از سطح ایده‌آل شاخص‌های مورد بررسی دسترسی دارد و روستای گاوبرگ دارای پایین‌ترین درجه‌ی توسعه‌یافتگی و وضعیتی بحرانی می‌باشد.

جمع‌بندی یافته‌های مطالعات فوق نشان می‌دهد که اگرچه کیفیت زندگی مردم و مکان‌های شهری به عوامل اجتماعی، اقتصادی و محیطی وابسته است، اما چالش‌های مربوط به زندگی بهتر و سنجش رفاه در نواحی روستایی با هم متفاوت است، که برخی از این چالش‌ها به شرایط کلان اقتصادی و برخی به چارچوب سازمانی و نهادی موجود در مناطق روستایی مربوط می‌باشد. عواملی مانند راه‌های ارتباطی و شبکه حمل و نقل نامناسب و ناکارآمد، کاهش اشتغال و درآمد در بخش کشاورزی، مقیاس کوچک و تراکم کم سکونتگاه‌های روستایی، فاصله‌ی زیاد و انزوای جغرافیایی آن‌ها، سبب پیچیده‌تر شدن اجرای سیاست‌های لازم برای بهبود کیفیت زندگی روستایی می‌شود (حیدری ساربان، ۱۳۹۳).

هدف از این پژوهش سطح‌بندی مناطق روستایی بخش بیضاء شهرستان سپیدان، بر اساس مدل موریس می‌باشد که اهداف زیر را دنبال می‌کند:

- ۱- بررسی تفاوت‌ها و نابرابری‌ها بین دهستان‌های بخش بیضاء از نظر برخورداری از شاخص‌های اجتماعی- فرهنگی و شاخص‌های زیرساختی- اقتصادی،
- ۲- تعیین اولویت سرمایه‌گذاری در روستاهای مورد مطالعه برای برنامه‌ریزان.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی- تحلیلی با استناد به داده‌های ثانویه و اسنادپژوهی مستندات موجود به بررسی شاخص‌های توسعه‌یافتگی مناطق روستایی بخش بیضاء شهرستان سپیدان پرداخته است. بخش بیضاء با مساحت ۹۰۶/۱ کیلومتر مربع در منطقه‌ای دشتی واقع شده است که متوسط ارتفاع این دشت از سطح دریا ۱۶۵۰ متر است (ایزدی و نوذری، ۱۳۹۲). این دشت نسبتاً وسیع از شرق به دشت مروودشت و از سمت شمال، جنوب و غرب بوسیله‌ی ارتفاعات محصور شده است (کردوانی، ۱۳۸۵). اقتصاد این شهر مبتنی بر خدمات و کشاورزی است و اقتصاد روستاهای پیرامون بر مبنای کشاورزی (خصوصاً زراعت) می‌باشد. این بخش دارای یک جاده ارتباطی مهم می‌باشد که از شمال غرب به جنوب شرق امتداد یافته و دارای نقش مهمی در ارتباطات دور و برون منطقه‌ای می‌باشد (ایزدی و نوذری، ۱۳۹۲).

این بخش در سرشماری سال ۱۳۹۰، دارای جمعیت کل ۳۶۷۳۷ نفر و ۱۰۲۵۷ خانوار و تعداد ۱۸۰۵۹ زن و ۱۸۶۷۸ مرد می‌باشد. تعداد ۷۲ روستای بالای ۲۰ خانوار این بخش مورد مطالعه قرار گرفته که ۲۲ روستا در دهستان بانس، ۳۶ روستا در دهستان بیضاء و ۱۴ روستا در کوشک‌هزار قرار گرفته‌اند (سالنامه‌ی آماری، ۱۳۹۰). در این پژوهش با انتخاب ۷۰ پارامتر در قالب ۸ شاخص بازرگانی و خدمات، ارتباطات و حمل و نقل، آموزشی، بهداشتی، فرهنگی- ورزشی، سیاسی و اداری، زیرساختی و بهره‌گیری از مدل موریس، روستاهای بخش بیضاء رتبه‌بندی شده‌است. این اطلاعات از سالنامه‌ی آماری سال ۱۳۹۰ و شناسنامه آبادی‌های ۱۳۹۰ استان فارس و همچنین با مراجعه به بخش‌داری بیضاء فارس جمع‌آوری شده است. برای تعیین سطوح توسعه‌یافتگی از روش مدل موریس استفاده شده و با بهره‌گیری از نرم‌افزار Excel به انجام محاسبات و تهیه نمودار ضریب نهایی و رتبه نهایی توسعه پرداخته و روستاها بر اساس سطح توسعه‌یافتگی بصورت توسعه یافته، نیمه توسعه یافته و توسعه‌نیافته سطح‌بندی شدند. شاخص‌های مورد مطالعه به تفکیک در دو بخش شاخص‌های فرهنگی- اجتماعی و شاخص‌های اقتصادی- زیرساختی در جدول زیر آمده است:

جدول ۱- شاخص‌های فرهنگی- اجتماعی و اقتصادی- زیرساختی توسعه و پارامترهای سنجش آن

فرهنگی- اجتماعی		اقتصادی- زیرساختی	
شاخص	پارامترها	شاخص	پارامترها
آموزشی	روستامهد، دبستان، مدرسه راهنمایی شبانه‌روزی پسرانه، مدرسه راهنمایی شبانه‌روزی دخترانه، مدرسه راهنمایی پسرانه، مدرسه راهنمایی دخترانه، دبیرستان شبانه‌روزی پسرانه، دبیرستان شبانه‌روزی دخترانه، دبیرستان نظری پسرانه، دبیرستان نظری دخترانه، دبیرستان کار و دانش پسرانه، دبیرستان کار و دانش دخترانه، هنرستان فنی و حرفه‌ای پسرانه، هنرستان فنی و حرفه‌ای دخترانه	زیرساختی (برق، گاز، آب)	شبکه سراسری برق، موتور برق دیزلی، انرژی نو (خورشیدی، بادی و...)، گاز لوله کشی، آب لوله کشی، سامانه تصفیه آب
	فرهنگی - ورزشی	بازرگانی و خدمات	پایگاه آتش نشانی، نمایندگی پخش نفت سفید، نمایندگی پخش سیلندر گاز، فروشگاه تعاونی، بقالی، نانوايي، گوشت فروشی، قهوه‌خانه، بانک، تعمیرگاه ماشین آلات کشاورزی، تعمیرگاه ماشین آلات غیرکشاورزی، جایگاه سوخت
سیاسی- اداری	شورای اسلامی روستا، دهیار، پاسگاه نیروی انتظامی، مرکز خدمات جهاد کشاورزی، مروج کشاورزی، شورای حل اختلاف، شرکت تعاونی روستایی	بهداشتی- درمانی	حمام عمومی، مرکز بهداشتی درمانی، داروخانه، خانه بهداشت، پایگاه بهداشت روستایی، مرکز تسهیلات زایمان، پزشک خانواده، پزشک، دندانپزشک یا بهداشت کار دهان و دندان، دندانپزشک تجربی یا دندان ساز، بهیار یا مامای روستایی، بهورز، دامپزشک، تکنسین، دامپزشکی، آزمایشگاه و رادیولوژی، غسالخانه، سامانه جمع آوری زباله
جمعیت	نسبت جمعیت ساکن به جمعیت کل بخش	ارتباط و حمل و نقل	صندوق پست، دفتر پست، دفتر مخابرات، دفتر فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) روستایی، دسترسی عمومی به اینترنت، دسترسی به روزنامه و مجله، دسترسی به وسیله نقلیه عمومی، دسترسی به ایستگاه راه آهن

روش موريس از جدیدترین و کاربردی‌ترین روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای می‌باشد که علاوه بر ساده بودن روش کار، بسیاری از مزایای مدل‌های تاکسونومی و اسکالوگرام را نیز در بر گرفته است (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۴). این مدل با استفاده از دیدگاه فضایی و ناحیه‌ای انجام می‌شود (سرائی و کمائی‌زاده، ۱۳۹۲). بوسیله‌ی این روش می‌توان سکونتگاه‌ها را درجه‌بندی و طبقه‌بندی کرد و جایگاه توسعه‌یافتگی را مشخص نمود. نحوه‌ی محاسبه‌ی فرمول بدین صورت است:

$$Y_{ij} = \frac{a_{ij} - a_{ij \min}}{a_{ij \max} - a_{ij \min}}$$

در این فرمول:

Y_{ij} = شاخص ناموزون برای متغیر i ام در واحد j ام؛

a_{ij} = شاخص i ام در واحد j ام؛

$a_{ij \min}$ = حداقل مقدار شاخص i ام است

$a_{ij \max}$ = حداکثر مقدار شاخص i ام است.

نکته مهم در این روش این است که شاخص‌های به کار رفته در این فرمول باید هم‌سو یا هم‌جهت باشند. جهت بررسی موضوع، تمام شاخص‌های مورد نظر در قالب فرمول یادشده به کار گرفته می‌شود (قدیری معصوم، ۱۳۷۷، ۳۶۹). در نهایت شاخص اصلی توسعه از طریق فرمول زیر قابل محاسبه است.

$$D.I. = \frac{\sum_{i=1}^n Y_{ij}}{n}$$

که در آن n تعداد شاخص‌های مورد مطالعه و $D.I.$ شاخص اصلی توسعه است (عنابستانی و همکاران، ۱۳۹۴). ضریب شاخص توسعه موريس بين صفر و يك نوسان دارد كه هر چه به يك نزديك‌تر باشد، سطح توسعه‌یافتگی بیشتر است.

یافته‌ها و بحث

جدول ۲، ضریب توسعه‌یافتگی هر یک از روستاهای بخش بیضاء را نشان می‌دهد. بر مبنای یافته‌های جدول ۲، ضریب توسعه‌یافتگی در بین نواحی روستایی بخش بیضاء شهرستان سپیدان با استفاده از روش موريس، برای روستای شیخ عبود با درجه توسعه‌یافتگی ۰/۹۴۰ دارای بالاترین رتبه و روستای امیرآباد با درجه توسعه‌یافتگی ۰/۰۵ دارای پایین‌ترین ضریب توسعه‌یافتگی می‌باشد. بدین ترتیب دامنه نوسان سطح توسعه‌یافتگی روستایی بخش بیضاء در روش موريس ۰/۸۹ برآورد شده است که نشان‌دهنده‌ی عدم تعادل فضایی در این بخش می‌باشد. همچنین، نتایج حاصل از رتبه‌بندی روستاهای بخش بیضاء نشان می‌دهد که در توزیع امکانات نسبت به تعداد جمعیت نابرابری وجود دارد. برای مثال، روستای ایاس‌جان که از لحاظ جمعیتی هشتمین روستای پرجمعیت این بخش است (با جمعیت ۱۱۰۶ نفر)، بر اساس ضریب توسعه‌یافتگی، رتبه هفدهم را به خود اختصاص داده است و همچنین روستای علی‌آبادسرتنگ که حائز رتبه‌ی سیزدهم جمعیتی است، در رده‌ی بیست و پنجم قرار گرفته است که این امر بیانگر نابرابری در توزیع این مراکز بر حسب جمعیت می‌باشد، که با مطالعات ذاکریان و همکاران (۱۳۸۹)، در پژوهشی با عنوان "تحلیلی برپراکنش جمعیت و توزیع خدمات در محلات شهری میبد از منظر توسعه پایدار" هم‌خوانی دارد.

جدول ۲- ضریب شاخص توسعه روستاهای بخش بیضاء

نام دهستان	نام روستا	D.I	بج	نام دهستان	نام روستا	D.I	بج	نام دهستان	نام روستا	D.I	بج
کوشک‌هزار	شیخ عبود	۰/۹۴۰	۱	بیضاء	علی‌آباد سرتنگ	۰/۲۳۸	۲۵	بانش	هفت‌جان	۰/۱۲۶	۴۹
بانش	بانش	۰/۸۸۹	۲	بیضاء	شمس‌آباد	۰/۲۲۵	۲۶	بیضاء	باقرآباد	۰/۱۲۵	۵۰
بیضاء	جیان	۰/۷۴۶	۳	بیضاء	ابراهیم‌آباد	۰/۲۲	۲۷	بانش	تخته‌سنگ‌علیا	۰/۱۱۹	۵۱
کوشک‌هزار	کوشک‌هزار	۰/۷۲۹	۴	بیضاء	مبارکه	۰/۲۲	۲۸	کوشک‌هزار	سه‌تلان	۰/۱۱۹	۵۲
بانش	دشمن‌زیاری	۰/۶۰۲	۵	بیضاء	اسلام‌آباد	۰/۲۲	۲۹	بیضاء	قره‌گزلو	۰/۱۱۸	۵۳
بیضاء	تل بیضاء	۰/۵۹۹	۶	بیضاء	ریجان	۰/۲۱۹	۳۰	بانش	فلک	۰/۱۱۷	۵۴
کوشک‌هزار	هزار	۰/۴۳۵	۷	بانش	قباله‌فیروزی	۰/۲۱۵	۳۱	بانش	کوشک‌محمدآباد	۰/۱۱۲	۵۵
کوشک‌هزار	علی‌آبادسرتل	۰/۴۲۱	۸	بیضاء	حمیدآباد	۰/۲۱۳	۳۲	کوشک‌هزار	برکه	۰/۱۰۱	۵۶
کوشک‌هزار	جاری‌آباد	۰/۳۶۹	۹	بانش	عزه‌آباد	۰/۲۰۹	۳۳	بانش	زکیان	۰/۰۹۹	۵۷
بیضاء	سیبویه	۰/۳۰۴	۱۰	بیضاء	قوام‌چه	۰/۲۰۹	۳۴	بیضاء	خیرآباد	۰/۰۸۸	۵۸
کوشک‌هزار	چاه‌سرخی	۰/۲۸۹	۱۱	بیضاء	حبش‌آباد	۰/۲۰۴	۳۵	بانش	بهمنی	۰/۰۸۶	۵۹
بیضاء	ملیان	۰/۲۸۸	۱۲	بیضاء	جهان‌نما	۰/۲	۳۶	بیضاء	گروان	۰/۰۸۶	۶۰

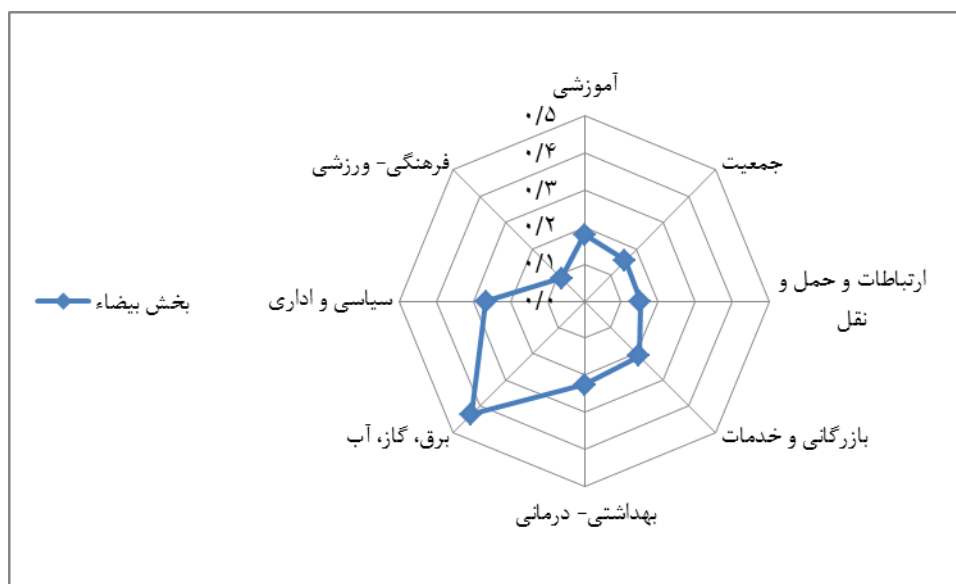
کوشک هزار	تنگ خیاره	۰/۲۸۶	۱۳	باننش	سقوان	۰/۱۹۴	۳۷	باننش	کمال آباد	۰/۰۸۴	۶۱
بیضاء	شاه قطب الدین	۰/۲۷۹	۱۴	بیضاء	حاجی آباد	۰/۱۸۳	۳۸	بیضاء	زیاد آباد	۰/۰۷۴	۶۲
باننش	مموی	۰/۲۷۱	۱۵	کوشک هزار	دولت آباد	۰/۱۷۷	۳۹	بیضاء	فخر آباد	۰/۰۷	۶۳
بیضاء	جعفر آباد	۰/۲۶۵	۱۶	بیضاء	بسارجان	۰/۱۷۷	۴۰	بیضاء	بهشت آباد	۰/۰۶۳	۶۴
بیضاء	ایاس جان	۰/۲۶۱	۱۷	بیضاء	سیسینان	۰/۱۷۲	۴۱	باننش	بابا کوهک	۰/۰۶۲	۶۵
بیضاء	سعادت آباد	۰/۲۵۵	۱۸	باننش	بشگان	۰/۱۷۲	۴۲	بیضاء	قصر ملا	۰/۰۵۷	۶۶
بیضاء	حسین اباد سراب	۰/۲۴۴	۱۹	بیضاء	قاسم آباد	۰/۱۶۴	۴۳	باننش	گزک	۰/۰۵۷	۶۷
بیضاء	قلعه نو	۰/۲۴۱	۲۰	باننش	دنجان	۰/۱۵۶	۴۴	بیضاء	مرجانک	۰/۰۵۶	۶۸
بیضاء	باب البام	۰/۲۳۶	۲۱	کوشک هزار	قوام آباد چیچکلو	۰/۱۵۲	۴۵	بیضاء	شیدان	۰/۰۵۵	۶۹
باننش	تخته سنگ سفلی	۰/۲۳۲	۲۲	کوشک هزار	صادق آباد	۰/۱۴	۴۶	بیضاء	یحیی آباد	۰/۰۵۴	۷۰
باننش	هفت خان	۰/۲۳۰	۲۳	باننش	مقصود آباد	۰/۱۳۴	۴۷	باننش	دره سفید	۰/۰۵۲	۷۱
کوشک هزار	علی آباد قرق	۰/۲۱۹	۲۴	باننش	تنگتور	۰/۱۲۸	۴۸	باننش	امیر آباد	۰/۰۵	۷۲

بر این مبنای، در جدول ۳ سطح توسعه یافتگی دهستان‌های سه‌گانه بخش بیضاء نمایش داده شده است. بر مبنای یافته‌های این جدول، هر سه دهستان باننش، بیضاء و کوشک هزار در شاخص‌های فرهنگی- ورزشی دچار ضعف اساسی بوده حال آنکه وضعیت شاخص شاخص برق و آب و گاز در هر سه دهستان بخش بیضاء در وضعیت قابل قبولی قرار دارد. دهستان کوشک هزار از لحاظ بیشتر شاخص‌های مورد بررسی (آموزشی، فرهنگی- ورزشی، و ارتباطات و حمل و نقل، جمعیت و بازرگانی- خدمات و تا حدودی بهداشتی- درمانی و سیاسی- اداری) از دیگر دهستان‌ها توسعه یافته‌تر است و دو دهستان باننش و بیضاء از لحاظ اکثر شاخص‌های مورد بررسی تقریباً وضعیت مشابهی دارند. در کل می‌توان گفت که هیچ‌یک از دهستان‌های این بخش از لحاظ برخورداری از شاخص‌های مورد پژوهش، در وضعیت مناسبی قرار ندارند. به- گونه‌ای که ضریب برخورداری هیچ دهستانی از ۰/۵ بیشتر نبوده است.

جدول ۳- سطح توسعه یافتگی دهستان‌های بخش بیضاء

نام دهستان	شاخص‌های فرهنگی- اجتماعی				شاخص‌های اقتصادی- زیرساختی			
	آموزشی	فرهنگی- سیاسی و	جمعیت	برق، گاز، بهداشتی- بازرگانی	ارتباطات و	حمل و نقل	خدمات	و خدمات
باننش	۰/۱۹۷	۰/۰۶۱	۰/۲۵۳	۰/۱۴۸	۰/۲۷۳	۰/۱۸۶	۰/۱۶۷	۰/۱۴۴
بیضاء	۰/۱۲	۰/۰۳۷	۰/۲۶۶	۰/۱۱۶	۰/۵	۰/۲۲۷	۰/۱۸۲	۰/۱۰۲
کوشک هزار	۰/۲۹۸	۰/۲۶۲	۰/۲۸۶	۰/۲۶۳	۰/۵	۰/۲۸۶	۰/۳۴۹	۰/۲۸۶

جمع‌بندی یافته‌ها حاکی از آن است که در بخش بیضاء میزان توسعه یافتگی بر مبنای شاخص‌های فرهنگی- اجتماعی (شامل آموزشی ۰/۱۷۸)، (فرهنگی- ورزشی ۰/۰۸۸)، (سیاسی و اداری ۰/۲۶۶)، (جمعیت ۰/۱۵۴) و شاخص‌های اقتصادی- زیرساختی (شامل برق، گاز، آب ۰/۴۳۰)، (بهداشتی- درمانی ۰/۲۶۶)، (بازرگانی و خدمات ۰/۲۱۰) و (ارتباطات و حمل و نقل ۰/۱۵۰) در حد ضعیفی است. با توجه به نمودار عنکبوتی، بیشترین امکانات این منطقه مربوط به امکانات برق، گاز، آب و کمترین امکانات مربوط به بعد فرهنگی- ورزشی می‌باشد. لازم به ذکر است که در تمام ابعاد مقادیر نمره امکانات بدست آمده کمتر از حد متوسط است و به صفر نزدیک‌تر می‌باشد که نشان از کمبود امکانات از لحاظ شاخص مورد مطالعه می‌باشد.

شکل ۱- سطح توسعه یافتگی شاخص های بخش بیضاء

در جدول ۴، سطح توسعه یافتگی دهستان ها بر اساس شاخص های فرهنگی- اجتماعی و شاخص های اقتصادی- زیرساختی ارائه شده است.

جدول ۴- سطح توسعه یافتگی دهستان های بخش بیضاء

نام دهستان	سطح توسعه یافتگی		
	شاخص های فرهنگی- اجتماعی	شاخص های اقتصادی- زیرساختی	درجه توسعه کل
بانش	۰/۱۶۵	۰/۱۹۲	۰/۱۷۸
بیضاء	۰/۱۳۵	۰/۲۵۳	۰/۱۹۴
کوشک هزار	۰/۲۷۷	۰/۳۵۵	۰/۳۱۶
کل	۰/۱۷۱	۰/۲۵۴	۰/۲۱۳

طبق نتایج این جدول، دهستان کوشک هزار از لحاظ هر دو شاخص مورد بررسی حائز رتبه ی اول می باشد، دهستان بیضاء دارای کمترین امکانات فرهنگی- اجتماعی و دهستان بانش نیز دارای کمترین امکانات اقتصادی- زیرساختی است. نظم فر و همکاران (۱۳۹۴) نیز در پژوهش خود که به رتبه بندی سطوح توسعه یافتگی مناطق روستایی دهستان های کرمانشاه پرداختند و به این نتیجه دست یافتند که شاخص ارتباطات و حمل و نقل در اکثر دهستان ها پایین می باشد. همچنین شاخص آموزشی و ورزشی روستاها پایین بوده است که با این مطالعه همخوانی دارد. با توجه به نتایج بدست آمده، در بعد فرهنگی- اجتماعی، باید بیشترین توجه را به دهستان بیضاء، و در بعد اقتصادی- زیرساختی نیز بیشترین توجه را دهستان بانش داشت.

نتیجه گیری و پیشنهادها

امروزه یکی از بهترین راه ها برای حل مسائل در زمینه ی رتبه بندی و تعیین سطح توسعه یافتگی، کاربرد روش های آماری می باشد. یکی از این روش ها، مدل موریس می باشد (سرائی و کمائی زاده، ۱۳۹۲). در این پژوهش به منظور شناسایی و تحلیل امکانات و محرومیت های نواحی روستایی بخش بیضاء با استفاده از ۸ شاخص و ۷۰ پارامتر و بهره گیری از مدل موریس، مناطق روستایی این بخش از نظر درجه

توسعه یافتگی مورد مقایسه قرار گرفتند. با توجه به نتایج بدست آمده، روستای شیخ عبود (۰/۹۴۰)، روستای بانس (۰/۸۸۹) و روستای جیان (۰/۷۴۶) به ترتیب دارای بالاترین، و روستای امیرآباد (۰/۰۵)، دره سفید (۰/۰۵۲) و یحیی آباد (۰/۰۵۴) به ترتیب دارای کمترین میزان برخورداری از شاخص‌های توسعه می‌باشند. این نتایج نشان‌دهنده این مطلب است که به لحاظ میزان سطح برخورداری از خدمات و امکانات بین روستاهای این بخش شکاف بزرگی وجود دارد و تعادل فضایی در این بخش مشاهده نمی‌شود. با توجه به نتایج بدست آمده پیشنهاد می‌شود در بعد فرهنگی- اجتماعی بیشترین سرمایه‌گذاری در بخش جمعیتی، فرهنگی- ورزشی و آموزشی صورت پذیرد و در بعد اقتصادی- زیرساختی بیشترین سرمایه‌گذاری در بعد ارتباطات و حمل و نقل صورت گیرد.

بر مبنای یافته‌ها، و از آنجا که تنها با ایجاد تعادل فضایی در منطقه و توزیع عادلانه‌ی امکانات می‌توان توسعه‌ی پایدار مناطق روستایی را ارتقاء بخشید، ضروری است سیاستگذاران و برنامه‌ریزان بیشترین تمرکز خود را هر چه بیشتر بر روستاهای غیربرخوردار بگذارند و شاخص‌های توسعه روستاهای نیمه‌برخوردار را تقویت کنند. بدین گونه که پتانسیل‌های ناشناخته در بخش کشاورزی را کشف کرده و امکانات بهداشتی و درمانی، آموزشی و فرهنگی، زیرساختی را تقویت کنند و مهارت‌های شغلی در بخش‌های مختلف و به ویژه بخش کشاورزی را از طریق سازمان‌هایی مانند جهاد کشاورزی و غیره ارتقاء دهند و در توزیع اعتبارات و بودجه، روستاهای غیربرخوردار را در اولویت قرار دهند. در این راستا ضروری است که:

۱- به علت ضعیف بودن شاخص ارتباطات و حمل و نقل، اکثر روستاهای دهستان بانس از دسترسی به اینترنت و روزنامه و مجله و راه‌های ارتباطی مرغوب و با کیفیت محروم می‌باشند. لذا با ایجاد شبکه‌های عمومی اینترنت و مستقر کردن دکه‌های روزنامه‌فروشی و بهبود راه‌ها در مناطق روستایی باید به بالا بردن این شاخص کمک نمود. با اصلاح زیرساخت‌ها و راه‌های ارتباطی چهره محروم را از مناطق روستایی بالاخص در مناطق کمتر توسعه یافته از نظر شاخص ارتباطات زدود و از این راه به تسهیل امر خدمات رسانی به این نواحی کمک نمود.

۲- طبق پژوهش صورت گرفته هر سه دهستان بانس، بیضا و کوشک هزار در شاخص فرهنگی ورزشی دچار ضعف اساسی می‌باشند. لذا باید با برنامه‌ریزی برای ایجاد مراکز آموزشی، ایجاد مدارس با مقاطع تحصیلی بالاتر، ساخت سالن‌های ورزشی در روستاها و ایجاد کتابخانه‌ها به ارتقای این شاخص در سه دهستان پرداخت.

۳- با توجه به اینکه اقتصاد اکثر روستاهای این بخش، بر مبنای کشاورزی است، توجه به توسعه و گسترش صنایع، کشاورزی و دامپروری از راهبردهای اساسی می‌باشد، ایجاد زمینه‌های لازم به منظور گذر از کشاورزی سنتی به مدرن، مانند استفاده از ماشین آلات کشاورزی مدرن و آبیاری تحت فشار، استفاده از بذرهای اصلاح شده، در تمامی دهستان‌های مورد مطالعه بخش بیضا ضروری به نظر می‌رسد.

۴- توجه به آستانه‌ی جمعیتی هر کدام از روستاها و ارائه‌ی خدمات متناسب با جمعیت از ملزومات توسعه شاخص جمعیتی می‌باشد. در این راستا، جلوگیری از مهاجرت‌های شهری، ناشی از اوضاع نابسامان اقتصادی و عدم برخورداری از امکانات و خدمات مطلوب لازم و ضروری است. از مصادیق گسترش و توسعه امکانات و خدمات در راستای توانمندی اقتصاد روستایی توجه به بحث گردشگری در نواحی مستعد طبیعی و میراث فرهنگی بخش بیضا مانند تنگ غوره‌دان سپیدان، ملیان، تپه‌های تل‌بیضا و تپه‌ی شاه قلعه قطب‌الدین است که از مهم‌ترین آثار باستانی شهرستان سپیدان می‌باشند. براساس حفاری‌های به عمل آمده این تپه‌ها آثاری مانند صفحه مرمری منقوش، کاشی و اشیایی مانند میز سنگی نقش‌دار بدست آمده که نمایانگر این مطلب است که در این منطقه یک شهر یا جامعه‌ی مهم و پیشرفته وجود داشته است.

فهرست منابع

آزادی، ی.، و بیک‌محمدی، ح. (۱۳۹۱). تحلیل و طبقه‌بندی سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان‌های استان ایلام. برنامه‌ریزی فضایی، دوره ۲، شماره ۲، صص ۴۵-۴۱.

- ایزدی، ح. و نوذری، م. (۱۳۹۲). ارتقای روستا به شهر و تاثیر آن در تحول تعامل‌های روستا- شهری مطالعه موردی: بخش بیضاء شهرستان سپیدان. *پژوهش‌های روستایی*، دوره ۴، شماره ۱، صص ۸۶-۸۷.
- نظم‌فر، ح.، باختر، س.، و علوی، س. (۱۳۹۴). رتبه‌بندی سطوح توسعه‌یافتگی مناطق روستایی (مطالعه موردی: دهستان‌های استان کرمانشاه). *جغرافیا و مطالعات محیطی*، دوره ۴، شماره ۱۴، ص ۱۹۱.
- حیدری، ع. (۱۳۹۰). بررسی شاخص‌های کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های روستایی استان کهگلویه و بویراحمد. *مسکن و محیط روستا*، دوره ۳۰، شماره ۱۳۶، صص ۵۲-۵۳.
- حیدری‌ساربان، و. (۱۳۹۳). سنجش و اولویت‌بندی مناطق روستایی بر حسب سطوح کیفیت زندگی شهرستان مشگین شهر. *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، دوره ۱۴، شماره ۳۳، صص ۱۴۷-۱۳۱.
- خاکپور، ب. (۱۳۸۵). سنجش میزان توسعه‌یافتگی دهستان‌های شهرستان شیروان به منظور برنامه‌ریزی ناحیه‌ای. *جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای*، دوره ۴، شماره ۷، صص ۱۳۵-۱۳۳.
- رضوانی، م. (۱۳۸۳). سنجش و تحلیل سطوح توسعه‌یافتگی نواحی روستایی در شهرستان سنندج. *جغرافیا و توسعه‌ی ناحیه‌ای*، دوره ۲، شماره ۳، صص ۱۶۲-۱۴۹.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی:
<<http://www.amar.org.ir/Portals/0/sarshomari90/Files/ABADY-90/os07-r.xls>>
- سرائی، م.، و کمائی‌زاده، ی. (۱۳۹۲). تعیین درجه‌ی توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان یزد از لحاظ دسترسی به مراکز بهداشتی و درمانی با استفاده از مدل مورس. *آمایش محیطی*، دوره ۶، شماره ۲۲، صص ۷۸-۶۸.
- سرور، ر.، و خلیجی، م. (۱۳۹۴). سنجش درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان کهگلویه و بویراحمد. *پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، دوره ۶، شماره ۲۱، ص ۹۰.
- شکور، ع.، شمس‌الدینی، ع.، زارع، ا.، و کریمی، ف. (۱۳۹۲). تحلیلی بر درجه‌ی توسعه‌یافتگی نواحی روستایی شهرستان مرودشت با استفاده از مدل مورس و ضریب اختلاف. *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، دوره ۲، شماره ۴، صص ۵۰-۴۹.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). شناسنامه آبادی‌ها. قابل دسترسی در آدرس اینترنتی:
<<https://www.amar.org.ir/portals/0/sarshomari90/Files/shenasname-abadi/abadi-90-os07.xlsx>>
- ضرابی، ا.، ابوالحسنی، ف.، و ایزدی، م. (۱۳۹۰). تعیین سطح‌بندی توسعه و اولویت برنامه‌ریزی فضایی دهستان‌های استان اصفهان. *تحقیقات جغرافیایی*، دوره ۲۶، شماره ۲، صص ۱۶-۱.
- عنابستانی، ع.، روستا، م.، محمدی، ع.، و رفیعیان، س. (۱۳۹۴). تحلیل فضایی عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های روستایی، نمونه: بخش سیمکان شهرستان جهرم. *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، دوره ۵، شماره ۱۸، صص ۱۰۰-۸۵.
- کردوانی، پ.، و نیکو، م. (۱۳۸۵). رتبه‌بندی آبادی‌های بخش بیضا بر اساس توان جمعیتی، توان اقتصادی و دسترسی به منظور برنامه‌ریزی توسعه و بررسی مسائل و مشکلات روستاها به روش سریع (روش چمبرز). *پژوهش‌های جغرافیایی*، دوره ۳۸، شماره ۵۶، صص ۱۴۷-۱۳۱.
- کریمی، ف.، و احمدوند، م. (۱۳۹۳). مدل‌سازی سطوح توسعه‌یافتگی مناطق روستایی بخش مرکزی شهرستان بویراحمد. *تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، دوره ۱۴، شماره ۳۳، صص ۹۳-۹۱.
- کلانتری، خ.، اسدی، ع.، و چوبچیان، ش. (۱۳۸۸). تدوین و اعتبارسنجی شاخص‌های توسعه پایدار مناطق روستایی. *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، دوره ۱، شماره ۲، صص ۷۰-۶۹.

- Joao, O., Maria, M., and Carlos, M. (2003). A multivariate methodology to uncover regional disparities: a contribution to improve European Union and government decisions. *European Journal of Operational Research*. Vol. 145, pp. 121-135.
- Ozaslan, M., Dincer, B., And Ozgur, H. (2002). Regional disparities and territorial indicators in Turkey: Socio-economic development Index (SEDI).SPO: 1.